ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

„ՄՇԱԿ“
ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱ-ԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ
1880 Թւին

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է ԱՄԵՆ ՕՐ, բացի տօն և տօների հե-տևեալ օրերից։

Լրագրի դիրքը և պրօգրամմեն նոյն են մնում։ Մենք ստանում ենք ՍԵՓԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։ «ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը 10 րուբլ է, կէս տարվան 6 րուբլ։ Գրվել կարելի է ՄԻԱՅՆ ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆ մէջ։

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՄԱՐՆԵՐԸ ծախվում են 5 կոպէկով հատը։

Օտար քաղաքներից պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով ТИФЛИСЪ Редакція «Мшакъ.

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ուսանողական ճաշ։—Ներքին տեսութիւն։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Թիւրքիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարու-թիւններ։—Բանասիրական։ Ռօբերտսօն, Բօյց և կամսար Տէր-Դաւթեան։

ՌՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՃԱՇ

—

Յունվարի 12-ին Թիֆլիսի ուսում աւարտած և ուսում չաւարտած այլ և այլ ազգութիւններին պատկանող ռուս համալսարանների հին ուսանողները, Թւով մի քանի հարիւր մարդ հաւաքվեցին տեղիս Հայոց անուանված կլուբի դահլիճում և մարդագլուխ 8 րուբլ ստորագրվելով ճաշ կերան։ Ճաշի ժամանակ գեղեցիկ ճառեր խօսեցին, կերակուրներ կերան, գինի խմեցին և վերջը պար եկան։ Բայց մի և նոյն ժամանակ և մի երեւելի բարի գործ էլ կատարեցին մեր բարձրագոյն ուսում ստացածները, այն է այսքան մարդիկ, բոլորն էլ լաւ ապահոված մարդիկ, մինը աստիճանաւոր, միւսը փաստաբան, երրորդը բանկիր, չորրորդը բժիշկ, որոնք իրանց փորի վրա ծախսեցին մի երկու երեք հազար րուբլ, հաւաքեցին չքաւոր ուսանողների համար ընդամենը 700 րուբլ։

Փառք և պատիւ մեր ինտելիգենցիային։

Մոռացանք ասել թէ ինչ առիթով էր յիշեալ ճաշկերոյթը. դա Մոսկվայի, Ռուսաստանի ամենահին համալսարանի գոյութեան 125 տարւայ տարեդարձն էր…

Կարծում ենք որ ինտելիգէնցիայից կարելի էր սպասել որ նա այդ տեսակ հանդիսաւոր օրը մի աւելի նշանաւոր մարդասիրական գործով տօնէր։ Թող դարձեալ չքաւոր ուսանողների համար լինէր նշանակած հաւաքված գումարը, բայց արդեօք ծիծաղելի չէ, երբ մարդը տեսնում է որ այդքան գեղեցիկ ճառեր ասող ինտելիգէնցիան ծախսում է իր փորի վրա մինչև 3000 րուբլ իսկ չքաւոր ուսանողների համար այդ բոլոր ապահոված և մի ժամանակ ուսանող եղած մարդիկ կարողացան հաւաքել միմիայն 700 րուբլ։

Եւ տեղական ռուսաց լրագրութիւնը հիացած է այդ հացկերոյթից, մանաւանդ «Обзоръ» լրագիրը։

Գոնէ այդ պարոնները այդ հանդիսաւոր առիթից օգուտ քաղէին մի մեծ գումար հաւաքելու համար, որ կը դառնար մի մշտական ընկերութեան մայր-գումար, որի տոկոսներից մշտապէս մի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՌՕԲԷՐՏՍՕՆ, ԲՕՅՑ ԵՒ ԿԱՄՍԱՐ ՏԷՐ-ԴԱՒԹԵԱՆՑ

—

Մեր ընթերցողները, երևի, յիշում են, որ անցեալ տարուայ «Մշակի» № 189 մենք քննելով պ. կամսար Տէր-Դաւթեանցի „Русское Слово“ դասագիրքը, ցոյց տուեցինք, թէ որքան կարող է ծառայել այդ դասագիրքը այն նպատակին, որի համար աշխատասիրած է։ Ամեն մէկը կարդալով մեր յօդուածը, մեր կարծիքով, կարող էր ասել՝ եթէ կովկասեցու „Рус. Слово“ գրքին վերաբերեալ խօսքերը ճիշդ են, մինչև անգամ չարժէր այդ դասագիրքը քննել, որովհետև ամեն մի փոքր ի շատէ հասկացող մարդ վերցնելով ձեռքը պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագիրքը առանց դժուարութեան և առանց լրագիրների օգնութեան կարող է գնահատել նորան։ Ուղիղ ասած, մենք էս նոյն կարծիքի էինք, երբ առաջին անգամ սեր ձեռքն ընկաւ «Рус. Слово»։ Եթէ ամեն մի յիմար յօդուած, ամեն մի յիմար դասագիրք ենթարկուելու լինէր քննութեան, այն ժամանակ միայն այդ նպատակով հրատարակուած ամենօրեայ թերթ հազիւ թէ կարողանար արդարացնել իրա նպատակը, վասն զի մեզանում անճոռնի, յիմար յօդուածներին և գրքերին չափ ու սահման չը կայ…. Ես, ասում եմ, աւելորդ կը համարէի „Рус. Слово“ դասագրքի քննութեան վրա ժամանակ կորցնել, եթէ մի պայման չը լինէր, այն է, որ այդ դասագիրքը յաճախութեամբ պ. Թեմական տեսչի ընդունված է Վրաստանի և Իմէրէթի հայոց բոլոր ծխական ուսումնարաններում։ Ահա ինչ էր պատճառը, որ մենք մեր սրբազան պարտք համարեցինք թէ հաստարակութեան և թէ այժմեան պ. Թեմական տեսչի ուշադրութիւնը դարձնել պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագրքի վրա։ Այդ յօդուածը գրելուց յետոյ անցնում է մի քանի շաբաթ, «Մեղու Հայաստանի» անցեալ տարուայ №№ 96 կամ 97 բանասիրական բաժնում կարդում ենք «Մի քանի նկատողութիւններ անաչառ կրիտիկոսին» վերնագրով պ. Գ. Ս-ի յօդուածը։ Այդ յօդուածով պ. Գ. Ս. կամենում է իբր թէ ցոյց տալ, որ պ. Տէր-Դաւթեանցի „Рус. Слово“ շատ լաւ դասագիրք է, որ պ. Տէր-Դաւթեանցը ճշդութեամբ հետևել է Ռօբէրտսօնի և Բօյցի մէթօդին, որ գրքի երկրորդ բաժնի բոլոր 29 դասերը միակերպ չեն, այլ առաջին դասից մինչև 17-ը ուրիշ է, իսկ 17-ից մինչև վերջ ուրիշ. որ պ. Տէր-Դաւթեանցը ընդամենը հազիւ 5 երես է վեր առել Ուշինսկու „Род. слово“-ից, իսկ մնացածները Պաւլօվից, Շօպենից և այլն, որ Ուշինսկու „Род. Слово“ գրքի մէջ ոչ մի կապ չունեն գրաւոր վարժութիւնները ընթերցանութեան յօդուածների հետ, իսկ պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագրքի մէջ նորա նախընթաց յօդուածների հետ մեծ կապ ունին, որ «Рус. Слово» ունի նպատակ հայ մանուկներին որքան կարելի է շուտով սովորեցնել հեշտութեամբ իրանց օտար ռուսերէն բարբառը և խօսեցնել այդ լեզուով, իսկ „Род. Слово“ ունի նպատակ ռուս մանուկներին զարգացնել իրանց մայրենի լեզուով, սովորեցնել նոցա մտածել, հարստացնելով և մաքրելով նոցա մայրենի լեզուն, որ գրքի գինը շատ չէ։ Այս ամենը հաստատելու համար պ. Գ. Ս-ին հարկաւորուեցաւ ասել, որ կովկասեցին աչքակապ է, անազնիւ է, նա իր գիտութիւնը քաղում է Ծատուրովի լամպերի միջից, կովկասեցին կամենում է միայն գրքի անունը կոտրել, ծանօթ չը լինելով նորա հետ (պ. Գ. Ս., դուք չէք կորցրել այս խօսքերի նշանակութեան զգալու ընդունակութիւնը) և այլն և այլն։

Մենք ի հարկէ երբէք չէինք պատասխանի պ. Գ. Ս-ին, որի յօդուածը ոչ թէ ճշմարտութիւն պաշտպանելու ցանկութեան հետևանք է (մենք այդ կը հաստատենք ներքև), այլ գուցէ և իր մօտիկ բարեկամի, պ. Տէր-Դաւթեանցի, շահերի պաշտպանելն է։ Մենք չէինք պատասխանի պ. Գ. Ս-ին, ասում ենք, եթէ մենք չը գիտենայինք, որ հայ ընթերցողներից շատերին կարելի է մոլորեցնել մի քանի գիտնականների լոկ անուններ յիշելով, ինչպէս անում են պ. Գ. Ս. և նորա նմանները։ Ընթերցողներից շատերին գուցէ յայտնի է, որ պատահում են մի տեսակ մարդիկ, որոնք, իրանք ոչինչ ուսում առած չը լինելով, ուզում են իրանց ձևացնել երևելի գիտնականներ։ Այդ տեսակ պարոններ, խօսակցութեան ժամանակ, հազար ու մէկ գիտնականի անուն են յիշում (որ պատահմամբ լըսել են), կամենալով իբր թէ իրանց առաջ բերած դատողութիւնները հաստատել, մի քանի լատիներէն խօսքեր են մէջ գցում, աշխատում են ցոյց տալ, որ հակառակ կողմը ոչինչից տեղեակ չէ և այլն և այլն։ Այդ տեսակ պարոնները կազմում են մի որոշեալ տիպ։

Մենք կարող ենք ցաւել միայն, որ այդ տիպը յայտնւում է և մեր գրականութեան մէջ։ Պ. Գ. Ս. նոյն իսկ տիպն է, ինչպէս կը տեսնէ ընթերցողը։ Այժմ մենք շատ ուրախ ենք, որ միջոց ունենք ծանօթացնել մեր ընթերցողներին այդ տիպի հետ, հէնց դրա համար ենք գլխաւորապէս այս անգամ վերցնում գրիչը ձեռք։

Այդպիսի պարոնները նախ և առաջ ուզում են ցոյց տալ իրանց անկողմնապահութիւնը որոշեալ հարցերի վրա վիճելու ժամանակ։ Եթէ դուք վիճում էք որ և իցէ պարոնի հետ, ի հարկէ դուք աւելի անկողմնապահ կարող էք լինել, եթէ ձեր հակառակորդի հետ անձնական յարաբերութիւններ չունէք, որը մանաւանդ չէք կարող ունենալ, եթէ նրա հետ մինչև ծանօթ չէք։ Այդ բանը շատ գեղեցիկ է հասկանում պ. Գ. Ս. և այդ է պատճառը, որ իր յօդուածի գրեթէ սկզբում ասում է թէ՝ ոչ «Рус. Слово» դասագրքի հետ ծանօթ է և ոչ նոյն իսկ այդ գրքի կրիտիկոս պ. կովկասեցու հետ։ Ուրեմն գիտացէք, ընթերցողներ, որ ես կովկասեցու հետ չեմ կարող որ և իցէ անձնական յարաբերութիւններ ունենալ, որովհետև ես նրա հետ մինչև անգամ ծանօթ չեմ, այլ ուզում եմ միայն պ. Տէր-Դաւթեանցի աշխատութիւնը գնահատել… Յետոյ աշխատում են ցոյց տալ, որ ընդհակառակըն, հակառակորդն է կողմնապահ։ Եթէ կովկասեցին իր հաշիւները չունենար, նա վատ չէր խօսի այն գրքի վրա, որի հետ նա ծանօթ չէր։ Ապացոյց՝ կովկասեցին ասում է, որ դասագրքի երկրորդ բաժնի բոլոր 29 դասերը բոլորովին միակերպ են։ Եթէ նա ծանօթանար դասագրքի հետ, նա կը տեսնէր, որ մինչև 18-ը դասը ուրիշ է, իսկ 17-ից մինչև վերջը ուրիշ։ Պարոնը (կովկասեցին) ասում է պ. Գ. Ս., երևի, աւելի հարկաւոր է համարել չը կարդացած գրքի վրա վատ գրել, քան թէ կարդալ և ճշմարիտն ասել։ (Մենք ներքև կը հաստատենք որ ոչ թէ մենք ծանօթ չենք դասագրքի հետ, այլ դուք ինքներդ, պ. Գ. Ս., կամ թէ ծանօթ էք այդ դասագրքի հետ և դիտմամբ մոլորեցնում էք ընթերցողին)։

Ուրեմն առաջին քայլն արած է։ Այժմ հարկաւոր է ցոյց տալ, որ հակառակորդը ոչ թէ ոչինչ բանից տեղեակ չէ, այլ մինչև անգամ լօգիկայից զուրկ է։ Այս դէպքում ահա ինչով է պ. Գ. Ս. ցոյց տալի կովկասեցու լօգիկայից զուրկ լինելը։ «Երևելի լօգիկա ունի պ. կովկասեցին», ասում է պ. Գ. Ս., կովկասեցու խօսքերով «Դասագրքի երկրորդ մասը ամենաէականն է, և այդ պատճառով ամենավատն է»։ չը գիտենք «ամենաէականն» է պատճառ, որ «ամենավատն» է, թէ «ամենավատն» է պատճառ որ «ամենաէականն» է։ Զարմանալի սուր միտք էք ունեցել, պ. Գ. Ս., որ կովկասեցու այդ խօսքերը նշանակում են հետևեալը. պ. Տէր-Դաւթեանցը կարծես դիտմամբ աշխատել է, որ իր դասագիրքը որքան կարելի է վատ լինի և այդ է պատճառը, որ, դասագրքի ամենաէական մասն—ամենավատն է։»

Այժմ հասկանում էք, պ. Գ. Ս.։

Պ. Ս.-ին, 'ի հարկէ հարկաւոր էր նոյնպէս ասել թէ կովկասեցին անազնիւ է, աչքակապութիւն է անում և այլն և այլն, այսինքն կովկասեցին ոչ թէ որ և իցէ գիտութիւնից և լօգիկայից զուրկ է, այլ նրա մէջ բարոյականութեան մինչև անգամ

քանի սոխպէնդիատներ պաՀվէին Մոսկվայի Համալսարանում:

Եւ ի Հարկէ բոլորն էլ իրանց արած Հերոսութիւնից շատ գոՀ վերադարձան տուն և իրանց ընտանիքում պատմեցին թէ ինչ մեծ բան են արել....

Իսկ գեղեցիկ և ազատամիտ ճառեր խօսելը ի Հարկէ ոչինչ չարժէ....

Երեկ ուտողներից ամեն մէկը բացի 8 րուբլուց մի երկու րուբլ էլ ծախսեց գինու աւելորդ շիշի, սիգարների, ֆայէտօնի վրա և եթէ Հաշւենք որ ճաշին 200 մարդ էին ներկայ գտնվել և ամեն մինը այն օրը մի 10 րուբլ ծախսեց իր փորի վրա, աւելի լաւ կը լինէր նոյն իսկ այդ գումարը, այսինքն երկու Հարիւր անգամ 10 րուբլ, որ կանէ 2000 րուբլ, փոխանակ կլուբի բուֆետին տալու, նուիրէին ստորագրութեամբ մի բարեգործական նպատակին, կազմէին այդ փողից մի որ և է մարդասիրական գործի մայր-գումարը:

Բայց մեր ինտելիգէնցիան այդ իդէալիստութիւն չէ Հասկանում, նա պաՀանջում է իր տուած դրամի փոխարէն գոնէ կուշտ ուտելու և լաւ խմելու:

Եւ այդ տեսակ մարդիկ իրանց թոյլ են տալիս բարձր, մարդասիրական գաղափարներով լի ճառեր խօսել:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Շաբաթ գիշեր, յունվարի 12-ին մի սաստիկ յանդուգն գողութիւն է կատարվել ԹԻՖԼԻՍԻ Գվօրցօվի փողոցում գտնված Արծրունու Գալէրէում: Շինութեան տակով անցնում է անմաքրութեան խողովակ, որ միանում է Երևանեան Հրապարակի վրա քաղաքային անմաքրութեան խողովակի Հետ: Խողովակը երեք աղիւսի Հաստութեամբ մի թաղ ունի և բաժանվում է քաղաքային խողովակից մի Հաստ երկաթեայ վանդակով: Գողերը մտան խողովակը, քանդեցին երկաթեայ Հաստ վանդակը, ծակեցին թաղը երկու տեղ՝ պ. Պօզարջեանցի ծխախոտի խանութի տակ և պ. Դաւիդօվի մաՀուդի մագազինի տակ, սղոցեցին յատակի տախտակները Պօզարջեանի խանութում և մտան խանութը, որտեղից գողացան պատուՀանի մօտ բանող Հայ ժամագործի բոլոր ոսկեղէն և արծաթեղէն առարկաները և բաւական շատ ծխախոտ: Դաւիդօվի խանութի յատակի տախտակները դեռ չը կարողացան սղոցել: Անտարակոյս գողերը այդքան աշխատանք մի գիշերվայ մէջ չէին կարող կատարել, այլ պէտք է մեր կարծիքով, գոնէ մի շաբաթ բանէին գետնի տակ: Խողովակի մէջ գտան քանքանչիների մի շալիկ և ջրի մի կաւէ աման և ուրիշ իրեղէններ: Գողերը անՀետացել են, բայց դատաստանական քննութիւնը նշանակված է:

—

ՇնորՀակալութեամբ ստացանք Կ. Պօլսի Վ. Յ. Մարգարեանի տպարանում 1879 թւին տպված և պ. Ն. Ջիվանեանի աշխատասիրած «Առձեռն բառարան յատուկ անուանց»: Գիրքը բաժանված է երկու մասի վրա՝ ընդՀանուր և Հայոց յատուկ անուններ: Հայոց մասը մանաւանդ փոքր և անկատար է: Պատմական և աշխարՀագրական անունները շատ թերի կերպով բացատրված են իսկ ժամանակակից նշանաւոր անձանց մասին յայտնված չէ թէ որտեղ և երբ են ծնվել, ինչ դասակարգի մարդիկ են եղել և ովքեր են եղել նրանց ծնողները, վերջապէս ինչ տեսակ և որտեղ ուսում են ստացել:

—

Գ. Ա. Երիցեանի դասախօսութիւնը, որ պէտք է լինէր յունվարի 16-ին, յետ ձգվեցաւ:

—

Երէկ, յունվարի 17-ին ԹԻՖԼԻՍԻ Հայոց դերասանական խումբը ներկայացրեց Ամառային թատրօնում Էմիլ դը-Ժիրարդէնի «Մի կնոջ տանջանքը», որ թարգմանեց Հայերէն լեզուով պ. Արգար Յովհաննիսեանը:

—

ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ մեզ գրում են: «Կովկասեան ուսումնարանական Հոգաբարձու պ. Եանօվսկի այս տարի այցելելով Ախալցխայի գաւառական ուսումնարանը խնդրում է Հայ աշակերտներից, որ երգեն մի Հայոց երգ: Երբ ստանում է պատասխանը թէ չը գիտեն, անմիջապէս Հրամայում է այդ օրից ռոճիկ նշանակել և ուսուցիչ վարձել Հայոց երգեր սովորեցնելու: Քաղաքագլուխ պ. Գեղամեանց ներկայ գտնվելով այդտեղ, անմիջապէս նշանակում է քաղաքի կողմից եօ 10 րուբլ ամսական Հայոց երգեցողութեան ուսուցիչ վարձելու Համար: Պ. Եանօվսկի Հմուտ մանկավարժ լինելով յայտնել է այն միտքը որ մայրենի լեզուով երգը ունի մանուկների Համար մանկավարժական զարգացուցիչ նշանակութիւն: Այս տարուց արդէն կը լինի այդ առարկան պարտաւորեցուցիչ գաւառական դպրոցում»:

—

Մենք իմացանք Պօզարջեանի խանութում կատարված գողութեան մասին Հետևեալ մանրամասները: Ծխախոտ գողացվեցաւ 100 րուբլ գումարի իսկ ժամագործի ոսկեայ և արծաթեայ իրեղէններից միայն մի մաս գողացան, այսինքն նրա սեփական և դեռ չը ծախված իրեղէնները, իսկ պատուիրած իրեղէններին ձեռք չը տուին, երևի գըտած չը լինելով այն պաՀարանը, որտեղ պաՀված էին այդ իրեղէնները:

—

ԱԽԱԼՑԽԱՑԻ Հայ Հասարակութիւնը խնդրում է մեզ տպել Հետևեալը: «Ախալցխայի Հասարակութիւնը խնդրում է Հայ լրագիրներին մատնացոյց անել ընդունելի երգերի և նօտարանի (книга нотъ) վրա, որ նոցա պակասում է և արգելք է լինում այդ առարկայի սկսվելուն գաւառական դպրոցում»:

—

Անցեալ 1879 թւին յունվարի 15-ին «Մշակը» ունէր արդէն 700 բաժանորդ, իսկ այս տարի յունվարի 15-ին մենք ունէինք միայն 550 բաժանորդ, ուրեմն 150 պակաս, քան թէ անցեալ տարի:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՒՐՔԻԱ

—

«Մշակի» խմբագրութիւնն այս օրերս ստացաւ «L'article 61» վերնագրով բրօշիւրի երկրորդ Հատորը,—որ ներկայացրած է Էրզրումցի մի Հայ պատգամաւորից Հայաստանի և Քիւրդիստանի անգլիական Հիւպատոս Տրօտտէրին: Հարկաւոր ենք Համարում այդ բրօշիւրից մի քանի քաղուածքներ անել:

«Մի քանի կանայք բռնաբարվելով իսլամութեան են դարձած: Օրինակ Պէկէրիչ գիւղում երկու երիտասարդ Հայ քոյրեր բռնաբարվել են երկու թիւրք Աշմուդ և Իսմայիլ Տուղլաջի եղբայրներից: Հայերի բողոքի Հիման վրա երկու եղբայրները տարվում են Էրզրում, բայց նրանք այնտեղից վերադառնում են առանց դատապարտութեան: Յետոյ, մի օր երկու եղբայրներից մէկը մեծաՀանդէս Հարսանիքով ամուսնանում է փոքր քրոջ վրա մինչդեռ թիւրքաց օրէնքը խիստ կերպով պատժում է նրանց, որոնք բռնաբարում կամ փախցնում են աղջկերանց կամ կանանց:

«Մի ամիս սրանից առաջ Գէօկդաշ կոչված գիւղում, որի մէջ միայն երկու Հայ գերդաստան կայ, փախցրել են երկու երիտասարդ աղջիկներ, որոնցից մէկի Հայրը վերջին ժամանակներս սպանվել է. մինչև այժմ ոչ մարդասպանն է գտնվել, և ոչ յափշտակողները:

Շատ անգամ պատաՀել է, որ թիւրքերը օրինաւոր տէրեր են դարձել այն Հողերի, որոնք պետական մուրՀակներով (թապու) ծախված են եղել այս կամ այն Հայի վրա. Թիւրքերը սպառնալիքներով ու զանազան աններելի եղեռնագործութիւններով, պատաՀում էր, որ մինչև անգամ սպանութեամբ խլում են Հայերից թապուները, և այդպէսով տէր են դառնում Հայերի կալուածներին: Հայերը զուր են բողոքում, որովՀետև շէրին (դատաստան) միայն մուսուլմանների վկայութիւնն է ընդունում. բայց եթէ նրանք փոքր ինչ նեղութիւն կրեն նայել պետական մատեանները,

---

նշոյլ չը կայ: Ուրեմն՝ այդպիսի մարդու խօսքերին միթէ կարելի է Հաւատ ընծայել: Հիանալի միջոցներ էք գործ ածում, պ. Դ. Ս., ձեր խօսքերն աւելի կծու ձևացնելու Համար:

Վերջապէս այդ տեսակ պարոնները, ինչպէս վերև ասացի, իրանց խօսքերը Հաստատելու Համար մեծ յոյսեր են դնում մի քանի գիտնականների լոկ անունների վրա: Ո՞ւմ անունը ասես չը կապեց պ. Դ. Ս. պ. Տէր-Դաւթեանցի «Рус. Слово»-ի Հետ, զանազան Րօբէրտսօններ, Բօլցներ, Շօպէններ և այլն, և այլն: Երբ կը դառնանք մեր յօդուածի երկրորդ մասին, այնտեղ մենք ցոյց կը տանք ծանօթ էր պ. Տէր-Դաւթեանցը և նոյն իսկ պ. Դ. Ս.-ի վերև յիշած աշխատութիւնների Հետ թէ ոչ:

Մի քանի լատիներէն խօսքեր «ապրիօրիներ», «տէրրաինկօղնիտաներ» և այլն, մի քանի թուանշաններ (թէև անճիշդ, միայն թող լինի) այդ տեսակ պարոնների միջոցներից ամենազօրեղներն են:

Սրանով վերջացնում եմ վերև յիշած տիպի նկարագրութիւնը:

Այժմ մենք քննենք թէ պ. Դ. Ս. և թէ պ. Տէր-Դաւթեանց որքան ծանօթ են Րօբէրտսօնի, Բօլցի և այլոց Հետ, և «Рус. Слово»-ի յօրինողը որքան ճշդութեամբ Հետևել է Րօբէրտսօնի և Բօլցի մէթօդին: Մի և նոյն ժամանակ կը պատասխանեմ պ. Դ. Ս.-ի յօդուածի ուրիշ մասերին, միայն մի կողմ դնելով ոչ Րօբէրտսօնի մէթօդը, այլ իմ անձնաւորութեան վերաբերեալ ամենակեղտոտ խօսքերը: Մենք կարևորութիւն չունենք այդ միջոցի մէջ, դրան կարող են դիմել պ. Դ. Ս.—ներ և նրանց նմանները:

Այս րօպէիս մեր առաջ դրած է նոյն իսկ Neuer Lehrgang der Deutsch. Sprache von Dr. Boltz. II Aufl. (Բօլցի) ձեռնարկը, որը աչքի առաջ է ունեցել պ. Դ. Ս. իր յօդուածը գրելիս: Պէտք է ասած, որ Բօլց աւելի ճշդութեամբ է Հետևել Րօբէրտսօնի մէթօդին, քան թէ Էմէ կօնստանտէն և ուրիշները:

Րօբէրտսօնի մէթօդը, պ. Դ. Ս., և պ. Տէր-Դաւթեանց, գործնական—տեսական մէթօդըն է (լաւ ուշադրութիւն դարձրէք): Րօբէրտսօնը մի տեսակ փորձ արաւ ուսուցանել լեզուն գործնականապէս (практически) և տեսականապէս (теоретически) միանգամից. այսպէս նա կապելով լեզուի գործնական և տեսական կողմերը, ստեղծեց նոր մէթօդ լեզու ուսանելու Համար, թէպէտ, պէտք է խոստովանած, որ այդ մէթօդը ունի և իր թերութիւնները, որի դէմ յարձակվեցան իր ժամանակ Կէմիից և ուրիշները: Գլխաւոր թերութիւնը կայանում էր նորանում, որ Րօբէրտսօնին չաջողվեցաւ սերտ կապերով կապել գործնական և տեսական մասերը, այնպէս որ նրա մէթօդի մէջ չը պաՀպանվեցաւ միութիւնը և նորա մէթօդը գրեթէ երկու ճիւղի բաժանվեցաւ: Ինչ կը վերաբերի գործնական մասին, շատերը յարձակվեցին նորա բառացի թարգմանութեան վրա, այն պատճառով, որ թարգմանելով ամբողջ նախադասութիւնները բառ առ բառ կարող ենք կատարեալ աբսուրդումին Հասնել: Այսպէս թէ այնպէս Րօբէրտսօնի մէթօդը ունեցաւ շատ լաւ ընդունելութիւն և շատերն սկսեցին Հետևել նորան. Պատճառը, ի Հարկէ այն էր, որ Րօբէրտսօնի մէթօդը եղած մէթօդներից Համարեա ամենայարմարն էր: Պ. Դ. Ս. ուզում է Հաստատել իբր թէ և Տէր-Դաւթեանցը ճշտութեամբ է Հետևել թէ Րօբէրտսօնին և թէ Բօլցին: Եթէ պ. Տէր-Դաւթեանցը և նոյն իսկ նրա պաշտպանող Դ. Ս. գիտենային Րօբէրտսօնի և Բօլցի մէթօդի ինչ լինելը, նոքա մինչև անգամ չէին Համարձակվի ասել, որ «Рус. Слово» դասագիրքը Րօբէրտսօնի և Բօլցի մէթօդովն է յօրինած, որովՀետև այդ դասագրքի մէջ տեսական մասի ստուերը մինչև անգամ չը կայ:

Ես չեմ կարող Հերքել միայն մի բան, որ թէ պ. Դ. Ս. և թէ պ. Տէր-Դաւթեանց տեսած են Բօլցի վերև յիշած ձեռնարկը և մինչև անգամ թերթել են այդ դասագիրքը մինչև 19-դ երեսի, այսինքն առաջին դասի գործնական մասը, կարծելով, որ դրանով վերջանում է առաջին դասը և մնացած դասերը նոյն տեսակ են յօրինած: Եթէ պարոնները իրանց նեղութիւն տային և գոնեա մինչև առաջին դասի վերջն էին Հասնել, այն ժամանակ դոքա կը տեսնէին, որ առաջին դասի գործնական մասը մինչև անգամ շարունակվում է, այդ 26—27 երեսի Uebungen (վարժութիւններ), որը ամեն դասի ամենակարևոր մասն է, որովՀետև, եթէ ամեն մի դասի առաջին բաժիններում թէ խօսքերի, թէ նախադասութիւնների նշանակութիւնը աշակերտները լաւ չեն ըմբռնել և իւրացրել, այս բաժինը չեն կարող անցնել. այս բաժինը մի և նոյն ժամանակ Հիանալի օրինակներ է տալիս աշակերտներին անցած դասերի մէջ պատաՀած թէ խօսքերի և թէ լեզուի կանոնների կրկնութեան և նոցա մէջ աւելի վարժուելու Համար: Իսկ ինչ կը վերաբերի պ. Տէր-Դաւթեանցի «Рус. Слово»-ին, այնտեղ ամենևին վարժութիւններ չէք կարող գտնել: Ամեն դասի նախադասութիւնները առաջ է բերած եփած-պատրաստած թարգմանութիւնով, այնպէս, որ աշակերտները պէտք է անգիր անեն այդ պատրաստ թարգմանութիւնները և դորանով իբր թէ ուսանեն ռուսերէն լեզուն: Եթէ այդպէս է, պ. Դ. Ս., և պ. Տէր-Դաւթեանց, առաւել լաւ կանէիք, եթէ Հայոց երեխանց ձեռքը տայիք ռուսաց-Հայերէն բառարան և ստիպէիք, որ նոքա անգիր սերտէին այդ բառարանը. այն ժամանակը նոքա գոնեա ստիպված չէին լինի պ. Տէր-Դաւթեանցի արած բառացի անճոռնի թարգմանութիւններն անգիր անել. թող ասէ գոնեա մէկը, որ պ. Տէր-Դաւթեանցի «Рус. Слово» դասագրքի ամենաէական, այսինքն երկրորդ մասը մի տեսակ բառարան չէ: Այդ է Րօբէրտսօնի մէթօդը. այդ է Բօլցի մէթօդը:

Մենք վերև ասացինք, որ Րօբէրտսօնը իր մէթօդի գործնական մասում տեղն է տուել և բառացի թարգմանութեան, որի դէմ շատերն են յարձակվել, որովՀետև, ինչպէս մենք ասացինք, թարգմանելով ամբողջ նախադասութիւններ բառ առ բառ սարսափելի աբսուրդումին կարող ենք Հասնել: Բայց ոչ ինքն Րօբէրտսօնը և ոչ նորա Հետևողները Հազիւ թէ այն ծայրաՀեղութեան են Հասել, որին Հասել է պ. Տէր-Դաւթեանցը իր բառացի թարգմանութեան մէջ: Խղճացէք, պ. Դ. Ս., և պ. Տէր-Դաւթեանց, այն ողորմելի Հայ մանուկներին, որոնց վիճակված է Հետևեալ նախադասութիւնները իրանց մտքում պաՀել. «раздѣнь меня“—«Հանի շորերս ինձ», “другой подъ столомъ»—«միւսը տակին սեղանի», “опоздаетъ въ классъ„—«կուշանայ» մէջ դասատան», “изъ сосѣдняго дома“—«միջից Հարևան տան», „побѣжалъ за городъ“—«վազեց դուրս քաղաք» և այլն և այլն Հազար ու մէկ այս տեսակ նախադասութիւնները:

Ասացէք, ի սէր Աստուծոյ, ո՞ւմ չէին մոլորեցնի այս ամենը, ուր մնայ մեր խեղճ Հայ տղայոց....

Էն, որ իմացել էք, թէ Րօբէրտսօնը և Բօլցը բնագիր առաջ բերելուց յետոյ, դիմում են բառացի թարգմանութեան, նոքա և ուրիշները ամեն մի բառը խիստ քննում են անալիտիկական ձևով և ապա, այսպէս ցոյց տալով ամեն բառի նշանակութիւնը, առաջարկում են վարժութիւններ, որ աշակերտները կարողանան ընտելանալ իրանց սերտած բառերի մէջ: Եթէ դուք պ. Դ. Ս., և պ. Տէր-Դաւթեանց, ուշադրութեամբ թերթէիք Բօլցի յիշած ձեռնարկի յետևեալ երեսները դուք չէիք կարող չը նկատել, որ առՀասարակ պատրաստ թարգմանութիւնը արդէն երկրորդ դասից սկսում է նուազիլ, օրօրինակ՝ երկրորդ դասում դուք կը տեսնէք, որ միայն մի քանի Հարցմունքներ են թարգմանած, իսկ երրորդ դասում Հարցմունքները բոլորովին թարգմանած չեն, չորրորդ դասի վեցերորդ րուբրիկայում Satzbildung (фразеологія), առաջ են բերած օրինակներ միայն մի եզուով, որ աշակերտները նիւթ ունենան մտաւոր աշխատութեան Համար և այլն: Ասելս այն է, որ Բօլցի ձեռնարկի դասերը դասաւորված են սիստեմատիկական, քայլ առ քայլ անցնելով Հեշտից դէպի դժուարը: Բօլցի ձեռնարկի ամեն դասի գործնական մասը մտաւոր կերակուր է տալիս (վարժութիւնների կողմից) աշակերտներին և նա մի անճոռնի բառարան չէ, որպիսին է «Рус. Слово» դասագիրքը:

Այժմ մենք Համոզված ենք, որ թէ դուք, պ. Դ. Ս., և թէ դուք, պ. Տէր-Դաւթեանց, կը վերց-

նրանք անչուշտ կը գտնէին հայ կալուածատիրոջ անունը, թէպէտ և այդ նրանց, առանց այդ էլ, շատ լաւ յայտնի է:»

Բարձրագոյն Դուռը կայսերական հրովարտակներով հրամայում է, որ հողային բողոքները Նիզամէի դատարաններում վճռվեն, իսկ ինքը մասնաւոր հրահանգներով պատուիրում է, որ անպատճառ շէրիի առաջ վճռվեն այդ դատերը. թէև Նիզամիէի դատարաններն էլ մի առանձին առաւելութիւն չունեն, որովհետև նոյն իսկ կայսերական ֆիրմանների զօրութեամբ, այդ դատարանների նախագահներն անպատճառ Իւլէմաներ (!) պէտք է լինեն:

Մուշի մ ո ւ ֆ տ ի ն մի թղթի հիման վրա յաջողացնում է գաղտնի կերպով իրան սեփականացնել Մուշի հրջագայքում գտնված Մարնիկ կոչված ամբողջ գիւղը. ի հարկէ այս անգամ էլ խեղճ գիւղացոց բողոքը թէ տեղական իշխանութիւնների մօտ, և թէ մեծ վէզիր Ալի փաշայի մօտ՝ բոլորովին առանց որ և է հետևանքի մնաց:

Մուշի բնակիչ մի թիւրք մանրավաճառ, զանազան խարդախ ճանապարհներով կարողանում է իրան սեփականացնել Մուշի հրջակայ լեռներում գտնված Պետար անունով գիւղը, գիւղացիները բողոքում են, բողոքը երկարանում է վերջապէս շէրին նոյն գիւղից վկաներ է պահանջում, բայց այդ սարսափելի յունցանքն անպատիժ է մնում, որովհետև ամբողջ գիւղի մէջ ոչ մի վկայ չէ գտնվում, և այդ այն լոկ պատճառով, որովհետև գիւղի բոլոր բնակիչները բացառապէս բաղկացած են հայերից:

Չը նայելով հարկերի բազմատեսակ ու բազմապատիկ լինելուն, այնու ամենայնիւ ժողովուրդը դարձեալ շատ գոհ է, որ հարկերի տասանորդը հատիկով է վճարում, բայց աւելի անտանելի է խոտի վրա դրված հարկը, որը ժողովուրդը ստիպված է փողով վճարել. այս թշուառութեան պատճառը նրանից է, որ պետութիւնը ստանալով պատրաստի փող մ ո ւ լ տ է զ ի մ ն ե ր ի ց, զոհում է այս վերջիններին ժողովրդի շահերը: Կարելի է երևակայել ժողովրդի դրութիւնը. մթերքը գիտէք թէ առատ էլ է, արտահանութեան անկարելութեան պատճառով մթերքը վըրտում է գետնին, իսկ գիւղացին դրա տասանորդը, և շատ կողմնակի հարկերը փողով պէտք է վճարէ...

Ա հ ն ա մ ը (կենդանիների վրա դրված տասանորդը) էլ միւս հարկերից պակաս չէ ծընշում քրիստոնեայ ժողովրդին: Ա հ ն ա մ ջ ի ն (հարկահանը) փոխանակ ժամանակին գալու և հաշուելու կենդանիները՝ բաւականանում է, նախորդ տարուայ ցուցակով, և միշտ իր գըլխից էլ մի քանի բաներ աւելացնելով, պահանջում է հարկը. նա ոչինչ ուշադրութիւն չէ դարձնում գիւղացու արդարացի բացատրութիւններին, որ քիւրդերը բոլոր տաւարը քըշել տարել են, որ ցաւ է ընկել անասունների մէջ, և կէսից աւելին կոտորվել են, որ վերջապէս նա ծախել է և այլ ևս չէ կամենում տաւար պահել. այս բոլորը սուտ է. անցեալ տարի նա այսքան ունէր, հիմա կերևի մի քանի ոչխարներ կամ կովեր էլ ծընված կը լինեն, հետևաբար և թիւն էլ աւելացած կը լինի...

Այս տեղ աւելորդ չենք համարում յիշել գրքոյկից և մի փոքրիկ ծանօթութիւն, որի մէջ ասված է, թէ Էրզրումի վերանորոգութիւնների համար նշանակված մասնաժողովի թիւրք անդամները, ցոյց տալու համար, որ իբր քիւրդերն են, որ երկիրը յաջողութեան ու բարօրութեան մէջ են պահում, և հարստացնում են պետական գանձարանը, իրանց ներկայացրած յայտարարութեան մէջ կենդանիների հարկերից բաղկացած՝ մի խոշոր թւանշան են ցոյց տալի, որը ստացված է բացառապէս քիւրդերից: Այդ բոլորովին ճշմարիտ է, բայց եթէ նրանք նեղութիւն յանձն առնէին և նայէին, թէ այդքան անասունները ումից գողացված աւարներ են, կարծեմ, փոխանակ պարծենալու, նրանք աւելի պէտք է կարմրէին:

Պատահում են և ուրիշ տեսակ թշուառութիւններ. օրինակ Տարօնի և Գորդինէի քիւրդերը երկար ժամանակ ապստամբվել էին թիւրքերից և այդ կողմերի հայերին իրանց հպատակներ էին շինել, և նրանցից ստանում էին զանազան կամայական հարկեր, ուրիշ խօսքով ասած, նրանց իրանց ստրուկներ էին շինել: 1847 թւին Օսման փաշան կարողացաւ գերել քիւրդերի Բէտրխան բէյ, խան Մահմուդ, և Նուրուլլահ բէյ առաջնորդներին, և աքսորել նրանց իրանց ընտանիքներով: Սրանով թիւրքերը կարծեցին, որ բոլորովին նուաճեցին քիւրդերին, բայց այս յաղթութիւնը նորանոր թշուառութիւնների աղբիւր դարձաւ տեղական հայ ժողովրդի համար, որովհետև փոքր ժամանակից յետոյ, քիւրդ բէյերն ու նրանց շէյխերը, կատաղած իրանց առաջնորդների աքսորանքի պատճառով՝ նորից ապստամբվեցան, և այս ապստամբութիւնը ճնշելու համար, թիւրքաց զօրքերը նորից խաղացին Տարօնի և Գորդիէնի վրա: Բայց այս արշաւանքն էլ պակաս թշուառութիւն չը պատճառեց հայ ժողովրդին: Խեղճ ժողովուրդը ապշած, մոլորված չը գիտէ արդեօք թափառական քիւրդ ցեղերին իրան տէր ճանաչէ, թէ խումբ—խումբ եկող թիւրքաց նիզամներին: Նա ճարահատված հարկ է տալի և թիւրքաց պետութեանը, և շրջմոլիկ քիւրդ բէյերին. այդ դեռ բաւական չէ, խեղճ ժողովուրդը ենթարկվում է հալածանքների, ճնշման, ծանակոծութեան և բռնութեան թիւրքերի կողմից, որոնք նրանց մեղադրում են, որ նրանք հայրենակից և գործակից են քիւրդերի ապստամբութեանը, իսկ քիւրդերն էլ նրանց տանջում, չարչարում ու հարստահարում են, պատճառ բերելով, որ նրանք թիւրքասէրներ, հետևաբար և մատնիչներ են:

Բացի բազմատեսակ և կողմնակի հարկերը, ահա թէ ինչ տեսակ օրինաւոր հարկեր են տրված ժողովրդի վրա:

Ժողովուրդը գինուորական իշխանութեան ձեռքով վճարում է 1) ուղղակի կայսերական գանձարանին. 2) տեղական ժամանակաւոր իշխանութեանը, դարձեալ գանձարանի անունով. 3) նա տալիս է ա ղ ա լ ի կ կամ ք ե ա ֆ ի ր լ ի կ կոչված հարկը. 4) նրանք պարտաւոր են վճարել այն թափառական ցեղերի 3 կամ 4 տարուայ հարկը, որոնք երբէք կառավարութեանը հարկ չեն վճարում. և վերջապէս ժողովրդի վրա պարտականութիւն է դրած պէտք եղած ծառայութիւնները անել բանակին և նրան ձրի կերակրել: Ուրեմն միայն կառավարութեան նշանակած հարկը պէտք եղածից 5 անգամ աւելի է. էլ մէկ կողմը թողած, այնքան կողմնակի հարստահարութիւնները, աւարառութիւնները, կողոպտութիւնները, յափշտակութիւնները և հազար ու մի անիրաւութիւնները:

Ահա այն արտաքի պատճառները, որոնք ստիպում են յուսահատված հայերին ցրվել աշխարհի զանազան կողմերը, և որով նրանք հետզհետէ անհետանում են մայրենի երկրից:

Սկզբից ի վեր թէ կառավարութիւնը և թէ տեղական մանր իշխանութիւնները միշտ աշխատել են ամենազարհուրելի միջոցներով կատարելապէս սարկացնել քրիստոնեայ տարրը: Հետևաբար և հայերը ամեն ժամանակ ենթակայ են ամեն տեղ անտանելի հայհոյանքների, ամբաստանութիւնների, տանջանքների, կողոպտութիւնների, սպանութիւնների, կանանց, աղջկերանց և տղայոց բռնաբարութիւնների, կամ բռնի հաւատափոխութեան, սրբապղծութեան են, են. այս բոլորի վրա աւելացրէք և գողութիւնը, որ մաշում ու սպառում է նրանց նիւթական կեանքը:

(Կը շարունակվի)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 15 յունվարի: Լուր է տարածվել, որ եկող շաբաթ Կայսրուհուն սպասում են Պետերբուրգում: Մինիստր Լիվէնի օգնական է նշանակվել մինիստրների մասնաժողովի գործերի կառավարչի օգնական Կուլոմզին:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

նէք Բօլցի ձեռնարկը և կը տեսնէք, որ 19-դ երեսով չէ վերջանում առաջին դասը և որ ամեն մի հետևեալ դասի թէ յօդուածները, թէ հարցմունքները և թէ վարժութիւնները որոշեալ սիստէմայով է դասաւորված, Այստեղ յօրինողը առաջ է բերել յօդուածները և օրինակները ոչ թէ աչքերը խփած, այլ աչքի առաջ էունենցել ուսանելի լեզուի յաջորդութիւնները. այդ օրինակներով Բօլցը բացատրում է քերականութեան կանոնները և այլն և այլն, այն ինչ «Рус. Слово»-ի երկրորդ մասի դասերի մէջ ամենևին կապ չը կայ: Մէկ դասը, ինչպէս ասացի, «Մշակի» անցեալ տարվայ № 189 յօդուածում, բոլորովին նման է միւսին: Պ. Դ. Ս. ուզում է հաւատացնել ընթերցողին, որ կովկասեցին սուտ է ասում, որ Կովկասեցին անծանօթ է «Рус. Слово»-ի հետ: Եթէ Կովկասեցին ծանօթ չը լինէր „Рус. Слово"-ի հետ, նա կը տեսնէր, որ առաջին դասից մինչև 17-դը ուրիշ է. իսկ 17-ից մինչև վերջը ուրիշ: Այդ, պ. Դ Ս., ձեր կողմից կատարեալ յանդգնութիւն է. դուք, ասենք, կարող էիք ասել, որ պ. Տէր-Դաւթեանցը ճ շ գ ր ո ւ թ ե ա մ բ հետևել է Բօքէրստօնի և Բօլցի մէթօդին, յուսալով, որ ամեն մէկը չէր կարող ձեզ ուղղել (провѣрить), բայց ինչպէս կարողացաք դուք հերքել այն, որի մէջ ամեն մէկը, ձեռք բերելով «Рус. Слово» դասագիրքը, կարող է անձամբ համոզվել: Մինչեւ դուրս ձգելով «фразеологія»-ն և պատասխանները, կարելի է ասել, որ դասը ուրիշ է: Դասը մի և նոյն է մնում, պ. Դ. Ս., միայն առանց պոչի: Հասկանում էք թէ ոչ, պ. Դ. Ս.:

Պ. Դ. Ս. ուզում է հաստատել, որ պ. Տէր-Դաւթեանցը շատ է աշխատել իր դասագրքի վրա, որ Ուշինսկուց նա վերցրել է այնքան չարք (տող), որ ընդ ամենը հազիւ 5 երես է կազմում: Իսկ մենք կասենք, որ դասագրքի երկրորդ մասի տասնուեօթ յօդուածից տասնուչորս Ուշինսկու սեպհականութիւն է: Մենք ասելով, որ պ. Տէր-Դաւթեանցը իր դասագրքի համարեա բոլոր յօդուածները վերցրել է Ուշինսկուց գլխաւորապէս աչքի առաջ ունէինք, դասագրքի ամենաէական մասն, այն մասն, որ պէտք է արդարացնէր, պ. Տէր-Դաւթեանցի կարծիքով դասագրքի նպատակը: Մեր հաշւով, եթէ վերցնենք Ուշինսկուց արտատպած յօդուածները, ընդամենը կանի ոչ թէ 5 երես, այլ մինչև 20 արտատպած (եթէ հաշւենք Ուշինսկու յօդուածներն այնքան անգամ, որքան տպված են Рус. Слово-ի մէջ): Պատահում են Ուշինսկու մի քանի յօդուածներ և երրորդ մասումը: «Рус. Сло- во» դասագրքի երկրորդ և երրորդ մասի մէջ ոչ մի կապ չը կայ: Երրորդ մասը մի քանի յօդուածների հաւաքածու է, որ ինչպէս ասացի ես, առանձնապէս հետաքրքիր չեն: Չը գիտեմ, դուցէ պ. Դ. Ս.-ի համար շատ հետաքրքիր են. ով է իմանում: Պ. Դ. Ս. ի հարկէ կարող է ասել, որ այդ յօդուածներն ա մ ե ն ա ը ն տ ի ր յօդուածներ են Պաւլսօնից, Շօպէնից և այլն: Պ. Դ. Ս. երևի և նոյնքան ծանօթ է այդ հեղինակների հետ, որքան և Բօքէրստօնի ու Բօլցի մէթօդի հետ: Պ. Դ. Ս. այն էլ է ասում, որ Ուշինսկու «Род. Слово» գրքի մէջ ոչ մի կապ չունեն գրաւոր վարժութիւնները ընթերցանութեան յօդուածների հետ, իսկ պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագրքի մէջ նորա նախընթաց յօդուածների հետ մեծ կապ ունեն:

Ճշմարիտն ասած, այս խօսքերը միայն ծիծաղ կարող են յարուցանել: Սեզ մի լրագրական յօդուածի շրջանը չէ ներում երկարօրէն բացատրել թէ «Род. Слово» յօդուածների և գրաւոր վարժութիւնների մէջ ինչ կապ կայ, իսկ այստեղ միայն կը յիշեցնենք ընթերցողին, որ «Рус Слово» երրորդ մասում, (որը 51 երես է կազմում) թէ բառանալի և թէ գրաւոր վարժութիւնները ընդ ամենը 110 տող են, այսինքն միայն 3 երես: Եթէ մենք ենթադրենք, որ գրաւոր վարժութիւնները լաւ են յօրինած, ասացէք խնդրեմ, այդպիսի չնչին աշխատանքի համար արժէր այդքան խոսնդ մատուցանել պ. Տէր-Դաւթեանցի առաջ: Երրորդ մասի մնացած 48 երեսը բառ առ բառ, ինչպէս և ինքն պ. Դ. Ս. ևս խոստովանվում է, պ. Տէր-Դաւթեանցը արտատպել է ուրիշների հեղինակութիւններից: Պ. Դ. Ս. այդ բանում ուզում է արդարացնել պ. Տէր-Դաւթեանցին նրանով, որ Ուշինսկու Род. Слово-ում նրա աշխատութիւնն է միայն 125 յօդուած, իսկ մնացած 146 ուրիշներինն է: Որքան ինձ յայտնի է, պ. Դ. Ս., Ուշինսկին իր յօդուածների միայն շատ փոքր մասը վերցրել է ուրիշներից, իսկ մնացածները կամ իրանն է, կամ թէ նա թարգմանել է գերմաներէնից որոնցից մի քանիսը յարմարեցրել է ռուսաց կեանքին և ոչ թէ պ. Տէր-Դաւթեանցի նման ուղղակի վերցրել է այս կամ այն ինչ յօդուածը և արտատպել է: Այս էլ շատ ու շատ դժուար հասկանալու է, չէ, պ. Դ. Ս.:

Պ. Դ. Ս. կարծում է, որ պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագրքի միջոցով հայ մանուկներին կարելի է շուտով սովորեցնել հեշտութեամբ իրանց օտար ռուսերէն բարբառը և խօսեցնել այդ լեզուով, իսկ Род. Слово ունի նպատակ ռուս մանուկներին զարգացնել իրանց մայրենի լեզուով, սովորեցնել նրանց մտածել, հարստացնել և մաքրել նրանց մայրենի լեզուն: Այս է իբր թէ պատճառը, որ Рус. Слово պէտք է փոխարինէր Род. Слово դասագիրքը: Շատ լաւ էք խօսում, պ. Դ. Ս., բայց հասկացէք վերջապէս, որ մի կողմից բառարան սերտելով երբէք և ոչ ոք լեզու չէ սովորել և չէ կարող սովորել, միւս կողմից, եթէ երեխան փոքր ի շատէ ուղիղ է խօսում հայերէն, վերցնելով պ. Տէր-Դաւթեանցի Рус. Слово դասագիրքը և անդադար և անդադար հանդիպելով վերև յիշած նախադասութիւնների նմաններին («միւսն տակին սեղանի» և այլն) ոչ թէ ռուսերէն լեզու կը սովորէ, այլ հայերէն էլ կարող է մոռանալ, գիտցած լեզուն էլ պղծակել. այն ինչ Род. Слово-ի բազմաթիւ և հետաքրքիր յօդուածները, չնչին բացառութեամբ, գեղեցիկ նիւթ կարող է տալ ուսուցչին լեզուն սովորեցնելու համար: Ի հարկէ ուսուցիչները իրանք էլ ծանօթ պէտք է լինեն ռուսաց լեզուի հետ:

Կարող ենք հաւատացնել պ. Դ. Ս.-ին, որ այն տեսակ գրաւոր վարժութիւնները, որ նա գտել է պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագրքի երրորդ մասում, հազար ու մէկ կը գտնէ Ուշինսկու „Род Солво"-ի մէջ, թէպէտ ինքն այդ հերքում է:

Գալով, վերջապէս. պ. Տէր-Դաւթեանցի դասագրքի գնին, պ. Դ. Ս. նկատում է, որ ա մ օ թ է մեզանում դեռ վարժապետի, հեղինակի աշխատութիւնների վրա խօսքերը և այլն... Եթէ, պ. Դ. Ս., ամօթ է մեզանում դեռ վարժապետի (ես վարժապետների վարձատրութեան մասին իմ նախկին յօդուածում մի խօսք անգամ չեմ ասել), հեղինակի վրա խօսելը, որքան մեծ ամօթ պէտք է լինի նրանց համար, որոնք այնպիսի մի ազգի մէջ, որի ուսումնարանները միայն այս վերջի ժամանակներումն են սկսում փոքր ի շատէ շունչ ստանալ, այնպիսի մի ազգի մէջ, ասում ենք, տարածվելու դասագրքին նշանակել 73% աւելի քան թէ իրանց է նստել.... Դուք, պ. Դ. Ս., իմ ուշադրութիւնն էք դարձնում մեր կապալառուների վրա, որոնք ոչնչի համար 100 հազարներ են գրպանը դնում, դրանով կարծես ուզում էք արդարացնել պ. Տէր-Դաւթեանցի վարմունքը: Դուք, պ. Դ. Ս., ի հարկէ նոյնպէս կարդարացնէիք պ. Տէր-Դաւթեանցին, եթէ, աչքի առաջ ունենալով, որ կարող են գտնվել այնպիսի անձինք, որոնք գողերի նման ձրի այցելում են ներկայացումները և նստում են բազկաթոռների առաջին կամ երկրորդ կարգում, եթէ, ասում ենք մենք, պ. Տէր-Դաւթեանցը նոյնպէս այցելէր ներկայացումները և նստէր աթոռների վերջի կարգում:

Եթէ կապալառուները կարող են ոչնչի համար 100 հազարներ գրպանը դնել, ուրեմն և պ. Տէր-Դաւթեանցը կարող է իր դասագրքին 45 կ. նշանակել: Եթէ մէկը բազկաթոռների առաջին կամ երկրորդ կարգում կարող է ձրի նստել, ինչու պ. Տէր-Դաւթեանցը աթոռների վերջին կարգում չէ կարող նոյնպէս ձրի նստել....

Այսքան մենք բաւական ենք համարում հարցը պարզելու համար:

Կովկասեցի